

'HERSTELRECHT': EEN DERDE WEG IN HET GERECHTELIJK ANTWOORD OP JEUGDDELINQUENTIE? Op zoek naar een uitweg uit de beschermings- / bestraffingsimpasse

Lode Walgrave*

1. Uitgangspunten

1.1. *De Bijzondere Wet tot Hervorming der Instellingen van 8 augustus 1988* voorziet dat de Nationale Overheid bevoegd blijft inzake de 'opgave van maatregelen die kunnen genomen worden ten aanzien van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd' (art. 5, § 1, II, 6°). Uit de debatten is gebleken dat deze bevoegdheid aan de Gemeenschappen werd onthouden omdat men van mening was dat de maatschappelijke reactie tegenover de jeugdige delinquenten niet enkel hulp- of bijstandverlenend mag zijn, maar dat ook de bescherming van de samenleving en de openbare veiligheid daarin een motief moeten zijn (SMETS, 1988 en 1989). In zijn arresten van 30 juni 1988 en van 9 november 1988, beschouwde het Arbitragehof de gemeenschapsbevoegdheden echter uitdrukkelijk als hulpverlenend en opvoedkundig (SMETS, 1989). De wetgever heeft dus een uitzondering gemaakt, precies met het oog op nationaal opgegeven maatregelen (of sancties) die meer uitdrukkelijk de bescherming van de maatschappij tot doel zouden hebben.

1.2. Met deze optie heeft de Belgische wetgever zich ingeschakeld in een internationale tendens naar een meer strikte reactie tegenover de jeugddelinquentie. Zij is ingegeven door *diverse maatschappelijke en wetenschappelijke evoluties* (WALGRAVE, 1985a; TULKENS, 1986):

1. het pure beschermingsmodel leidt tot ontgoochelende resultaten (CORNEJO, 1978; WALGRAVE, 1980 e.a.) en het brengt de elementaire rechtswaarborgen voor de minderjarigen in het gedrang (VAN DE KERCHOVE, 1976-77; DUPONT, 1979; DEBOCK, 1982);

2. de recente erkenning van bredere mogelijkheden en rechten van jongeren roept meteen ook hun striktere verantwoordelijkheid op (DE BOCK, 1982; VERHELLEN en SPIESSCHAERT, 1982; VERHELLEN en CAMMAER, 1991). Jeugddelinquentie is dan geen 'ongelukje in het socialiseringstraject', maar een normovertreding, begaan door een bewuste persoon (TULKENS, 1984; ELIAERTS, 1984; BALLEET, 1990). Voor sommigen betekent dit dat ook jongeren 'strafwaardig' moeten gemaakt worden;

3. De terugkeer naar een strakker autoritair denken brengt het discours inzake de openbare veiligheid weer sterk op de voorgrond. Ook t.a.v. jongeren die delicten plegen, wordt minder gedacht aan de sociaal-psychologische problemen die eraan ten grondslag liggen maar vooral aan het delict op zich en aan de onveiligheid die erdoor wordt gecreëerd (BOX and HALE, 1982; PEYRE, 1981). Het is een vruchtbare voedingsbodem voor een terugkeer naar een strafrechtelijke benadering van de jeugddelinquentie (WALGRAVE, 1985; TULKENS, 1986).

* Gewoon hoogleraar jeugdcriminologie, K.U. Leuven.

1.3. De discussie over de gerechtelijke reactie tegen jonge delinquenten blijft vastzitten in een wisselende balans tussen twee modellen (PEETERS en VERHELLEN, 1987; BALLEET, 1990).

Het *beschermingsmodel* ('welfare-approach', 'rehabilitative justice') beoogt in te spelen op de sociaal-psychologische behoeften van de jonge delinquent. Het delict zelf is onbelangrijk, hoogstens een aanleiding tot de tussenkomst. Problemen daarmee zijn dat de rechtswaarborgen erg vaag blijven, dat de grenzen van de maatschappelijke tolerantie onduidelijk zijn en dat de rechten van de slachtoffers terzijde worden geschoven.

Het *strafrechtsmodel* biedt duidelijke normen en procedures maar het heeft een aantal negatieve neveneffecten, waarbij de bedreiging voor de sociale toekomst van de jonge delinquent de ernstigste is. Ook de rechten van de slachtoffers worden slechts in secundaire orde in rekening gebracht.

In de meeste landen werd een soort compromis uitgewerkt, dat een 'pedagogisch strafrecht' werd genoemd. In elk land werd daartoe een eigen verantwoordend discours in elkaar geknutseld. In België krijgt deze compromis-gedachte vorm via de 'educatieve sancties', o.m. voorgesteld door een Commissie inzake de hervorming van de gerechtelijke jeugdbescherming, werkend in opdracht van de Koninklijk Commissaris voor de Hervorming van het Strafrecht (1984). Het blijken echter 'mystifications du langage' te zijn (VAN DE KERCHOVE, 1976-77). Men blijft in de dubbelzinnigheid verstrikt (WALGRAVE, 1985; VAN DE KERCHOVE, 1986 en 1990). Telkens weer zijn de rechtswaarborgen bedreigd en is de pedagogische kwaliteit verminderd (VAN SLOUN, 1988; *Erziehung ...*, 1989; *Le Droit Pénal ...*, 1991).

1.4. De recente evoluties laten vermoeden dat zich een alternatief aandient dat een nieuwe weg in het gerechtelijk antwoord op de jeugddelinquentie zou kunnen openen. De basis ervoor ligt in de uitvoerige experimentering met twee modellen van (straf)rechtelijke reactie tegen delinquentie, nl. met 'mediatie' en 'gemeenschapsdienst'. Beide begrippen worden hier als verzameltermen gebruikt.

Mediatie slaat op alle interventiemodellen die de nadruk leggen op de begeleide communicatie tussen het slachtoffer en de dader van een delict, tot stand gebracht voor, tijdens of na het vonnis. Wij bedoelen er dus zowel de verontschuldiging mee als de vereffening, de compensatie of de verzoening.

Gemeenschapsdienst betekent elke taak ten behoeve van een maatschappelijke instelling, bedoeld als goedmaking voor een normovertreding, aan de delinquent opgelegd door een gerechtelijke instantie.

Het succes van deze modellen lijkt verklaarbaar omdat ze inspelen op een viertal tendensen die domineren in de huidige debatten over de hervorming van het strafstelsel:

1. de strafrechtsbedeling mag niet overbelast worden (Conseil de l'Europe, 1990). Het komt er dus op aan alternatieven te bieden die de noodzaak tot beroep op de strafrechtsbedeling doen verminderen. Indien de strafrechtsbedeling daardoor minder zou worden geconfronteerd met conflicten die elders kunnen worden opgelost, dan zou de kwaliteit van de resterende strafrechtsbedeling gevoelig kunnen verbeteren;

2. de positie van het slachtoffer in de strafrechtsbedeling moet worden gehervoordeerd (MEYVIS, 1989; WRIGHT, 1991a en b). Zowel de mediatie als de ge-

meenschapdienst zijn georiënteerd naar een vorm van reparatie. In de mediatie is dit evident, maar het is ook de basisoptiek van de gemeenschapdienst. In de rechtsstaat wordt de samenleving opgeworpen als slachtoffer van de verstoring van de openbare orde en wordt daarvoor compensatie geëist. Om dat duidelijk te maken, wordt de inhoud van de opgelegde gemeenschapdienst dikwijls in verband gebracht met de aard van de overtreding (WALGRAVE, 1985a en 1985b; DUENKEL, 1990; VAN DER LAAN, 1991);

3. er moet gezocht worden naar meer positief-betekenisvolle maatschappelijke reacties tegenover de delinquent (Conseil de l'Europe, 1990). Zowel de gemeenschapdienst als de mediatie houden een positief appel in. De eis van een actieve inspanning tot herstel roept op tot verantwoordelijkheid en tot mede-burgerschap, maar maakt anderzijds toch ook de grenzen van de sociale tolerantie duidelijk. De responsabilisering is sterker dan in de traditionele beschermingsbenadering en het pedagogisch appel is meer evident dan in de klassieke strafsancties (WALGRAVE, 1985a en 1985b; VAN DER LAAN, 1991; Conseil de l'Europe, 1990);

4. voor jongeren komt daar nog de hogervermelde vraag bij naar meer concrete rechtswaarborgen. Dat kan o.m. door de band tussen het delict en de sanctie te herstellen. In de mediatie en de gemeenschapdienst kan het delict opnieuw de openlijke reden en zelfs de maat worden voor de sanctie. Daardoor bestaat ook de kans op herstel van de fundamentele rechtswaarborgen, zoals de legaliteit, de proportionaliteit, een correct proces.

Het geheel van deze argumenten en de positieve resultaten die ermee worden behaald wijzen erop dat er méér aan de hand is dan het uitvinden van enkele nieuwe technieken die de bestaande straf- en beschermingsbenaderingen zouden aanvullen en eventueel verlichten. Het wordt steeds duidelijker dat hier sprake kan zijn van een ander rechtsmodel of -paradigma (BARNETT, 1977; VAN NESS, 1990; WRIGHT, 1991a), dat vooral in het kader van het jeugdrecht een centrale rol zou kunnen gaan spelen.

2. Herstelrechtelijk reageren tegenover jeugddelicten

2.1. In het *klassieke strafrecht* staat de retributie voorop: door een bewuste leedtoevoeging bij de dader poogt men het verstoorde evenwicht in de rechtsorde te herstellen ('un mal infligé par la justice répressive, en vertu de la loi à titre de punition (ou de sanction) d'un acte que la loi défend.', Hof van Cassatie, geciteerd in VAN DE KERCHOVE, 1986, p. 167). Recente rechtsleer kent aan de werking van het strafrecht ook een resocialiserende werking toe, alhoewel deze in het gedragswetenschappelijk onderzoek met moeite wordt teruggevonden. Men gaat er ook van uit dat de bestraffing een voldoening bezorgt aan het slachtoffer, wat dus een bepaalde vorm van compensatie zou kunnen inhouden.

In de *beschermings- of opvoedings- of welzijnsbenadering* staat de rehabilitatie van de dader voorop: door een aangepaste geïndividualiseerde maatregel wil men de dader zodanig beïnvloeden dat hij zich van verdere misdrijven weerhoudt. De vrijheidsbeperking die verbonden is aan de opgelegde maatregel kan ook een onaangenaam leedtoevoegend element inhouden. Het wordt echter niet nagestreefd, het is wel een te verwachten neveneffect. Voor heel wat slachtoffers komt

de rehabilitatieve reactie over als onrechtvaardig: plegers van misdrijven worden niet gestraft, maar geholpen, daar waar zijzelf het erg moeilijk hebben om in hun slachtofferschap erkend en – eventueel – gecompenseerd te worden.

In het *herstelrechtelijke paradigma* ('restorative justice'; 'restitutive approach'; 'justice réparatrice') staat het herstel van de aangerichte schade voorop. Een fundamentele moeilijkheid wordt hier de definitie van wat men als schade zal erkennen en hoe dat zal gebeuren. De aard van de schade kan zowel materieel als mentaal of sociaal zijn. Het slachtoffer kan zowel een individuele burger als de samenleving zijn.

Ook het herstelrecht bevat leedtoevoegende en persoonsbeïnvloedende elementen. De verplichting tot herstel is vrijheidsbeperkend, wat erg onaangenaam kan zijn. In tegenstelling tot het strafrecht wordt de leedtoevoeging echter niet nagestreefd maar kan het een neveneffect zijn (WRIGHT, 1991a). Daarenboven roept de verplichting tot herstel een persoonlijke inzet op die ook tot inzicht (en inkeer) kan leiden. Ook dat is echter niet het eerste doel maar wel een eventueel bijkomend gunstig effect. De zgn. 'Werkgroep SLAGTER', die in Nederland de invoering van de 'alternatieve sancties' heeft voorbereid, definieert de werkprojecten (de gemeenschapsdienst in het kader van het Nederlandse Kinderstrafrecht) als '... nauwkeurig omschreven werkzaamheden; zulks als reactie op strafbaar gesteld gedrag ... Deze werkzaamheden dienen zoveel mogelijk maatschappelijk zinvol en pedagogisch gericht te zijn ...' (*Raamwerk*, 1983, geciteerd in VAN DER LAAN, 1991, p. 68). Eerst komt dus de gemeenschapsdienst als een reactie op het gedrag, pas in tweede orde wordt het pedagogische in rekening genomen.

Belangrijk is dus vast te houden aan de stelling dat de herstelrechtelijke invalshoek geen variante is van het strafrechtelijke ingrijpen, noch van de opvoedkundige modellen, zoals door nogal wat commentatoren wordt verward (o.m. BALLET, 1990). Het is in principe bedoeld als een eigen, derde weg (WALGRAVE, 1981, 1985a en 1985b; VAN DE KERCHOVE, 1986), te zien als een meer geformaliseerde synthese van de interventiemodellen 'réparation' en 'conciliation' die door VAN DE KERCHOVE als een derde en een vierde antwoordmodel op de jeugdelinquentie worden onderscheiden (VAN DE KERCHOVE, 1990).

2.2. De depenalisering van het delict en de herstelrechtelijke benadering ervan, *betekenen niet dat de normovertreding wordt gebagatelliseerd*. Zij wordt wel deels herdefinieerd. Het misdrijf, met zijn connotaties naar de schuldvraag en de boete, wordt nu in de eerste plaats gezien als een (eventueel ernstig) 'conflict', een (zwaar) 'probleem', dat een sociaal zo voordelig mogelijke oplossing behoeft (STEINERT, 1988). In de mediatie wordt het conflict a.h.w. teruggegeven aan de betrokkenen (de dader en het slachtoffer) (CHRISTIE, 1978), maar de staat waakt erover dat de conflictregeling inderdaad plaatsvindt en dat daarbinnen geen machtsmisbruik uitgeoefend wordt, noch vanwege de dader, noch vanwege het slachtoffer (Conseil de l'Europe, 1990). Wanneer het herstel niet mogelijk is, o.m. omdat onderhandeling tussen dader en slachtoffer niet kan plaatsvinden, dan kan via gemeenschapsdienst een onrechtstreekse reparatie worden opgelegd.

2.3. Deze laatste reactievorm *voorkomt* dat het officiële antwoord op gelijk welk delict zou worden *beperkt tot een vorm van civielrechtelijke schaderegeling* tussen twee (groepen van) burgers. Naast de dader en het slachtoffer is in een delict

nog een derde partij betrokken, nl. de samenleving, vertegenwoordigd door de rechtsstaat. Het feit dat de rechtsstaat proactief kan optreden tegen delicten en dat er zgn. 'delicten zonder slachtoffer' bestaan, wijst erop dat in een delict ook meer algemene en fundamenteel-geachte normen op het spel staan (ORLANDO, 1991). Bij een delict is dus ook de samenleving als zodanig een belanghebbende partij en kan zij zich niet buitenspel laten zetten (SMETS, 1985; BALLEET, 1990). Het blijft hier wel moeilijker concreet te omschrijven wie die samenleving is die als slachtoffer wordt erkend (wat neerkomt op de discussie over het al dan niet terechte van de veronderstelde normconsensus en over de selectiviteit van de controle), welke de te erkennen schade is die moet hersteld worden (wat neerkomt op de vraag naar de inhoud van het begrip 'verstoring van de openbare rechtsorde'), hoe dergelijke schade door een delinquent kan gecompenseerd worden (o.m. dus welke de compenserende functie kan zijn van een '(weder)dienst aan de gemeenschap').

2.4. De herstelrechtelijke benadering van de normovertreding is *niet nieuw*. Het is integendeel een oud principe dat in voege was vóór de publieke strafsystemen (STEINERT, 1986; WEITEKAMP, 1991). In de minder gestructureerde samenlevingen was de compensatie van het slachtoffer het belangrijkste of zelfs het enige doel van de samenlevingsreactie op een normovertreding. De betwistingen daarover gaven echter dikwijls aanleiding tot gewelddadige confrontaties tussen familieclans of stammen. Naarmate een centrale macht zich ontwikkelde, beperkte zij zich er oorspronkelijk toe te bemiddelen en/of tariefstelsels uit te werken, met als belangrijkste doelstelling de compensatie van het slachtoffer, niet de bestraffing. Geleidelijk aan nam deze overheid steeds meer plaats in de gestructureerde processen en stelde ze zichzelf steeds meer op als eisende partij (SCHAFER, 1977). Het feitelijke slachtoffer van het delict kwam daardoor in de verdrinking. In het huidige strafproces wordt het slachtoffer nog enkel gebruikt als getuige, maar het eigen herstel wordt pas in secundaire orde overwogen. Het brengt TALLACK tot de conclusie dat 'reparation as the chief, and often whole element of punishment was wiser in principle, more reformatory in its influence, more deterrent in its tendency and more economic to the economy' (1900, p. 7, geciteerd in WEITEKAMP, 1991).

2.5. *De ethische basis* voor de bestraffing van een misdrijf ligt in het Kantiaanse principe, dat stelt dat de bestraffing van het kwaad noodzakelijk is teneinde de norm te handhaven en het sociale evenwicht te herstellen. Kwaad moet met kwaad worden beantwoord en degene die anderen doet lijden moet een even zwaar lijden opgelegd krijgen. Daar zijn echter grote problemen mee. 'Balancing the harm done by the offender with further harm inflicted on the offender only adds to the total amount of harm in the world' (WRIGHT, 1991b, p. 1). In feite komt de retributieve functie van het strafrecht neer op een kanalisering van de wraakgedachte binnen de systemen van de rechtsstaat. Het lijkt ons niet gelukkig als ethisch basisprincipe om de samenleving te regelen.

EVARTS verdedigt daartegenover het Platonische ethische principe 'nooit kwaad te berokkenen' (1990). Het verdient de voorkeur het kwaad te herstellen door de verplichting goed te doen: wie schade toebrengt moet het herstellen of compenseren (DEL VECCHIO, 1975; WRIGHT, 1991a en b). De motieven van be-

middeling, herstel, verzoening, vergeving zijn communicatieve en menselijke patronen die sociaal constructiever zijn dan machtsgebruik, leedtoebrenging, afwijzing, wraak. Zij dragen meer bij tot een harmonische samenleving en tot de collectieve emancipatie (MACKAY, 1991).

Meer theoretische pogingen om de strafrechtelijke benaderingen te vervangen door conflictoplossingen die steunen op overleg tussen in principe gelijkwaardige partners vinden we o.m. terug in BIANCHI's assensusmodel (1980) of in DE BOCK's palavermodel (1982): wij doen gedeeltelijk afstand van de macht die het strafrecht ons over de daders en de slachtoffers geeft en pogen tot overeenkomst te komen, zodat de bestaande macht uiteindelijk een vorm van gezag wordt, die onze gezamenlijke emancipatie ten dienste staat.

Maar wij komen dan ook dichterbij wat volgens PIAGET het normale volwassen morele denken is (1957). Bij het kleine kind is de moraal een van buitenaf opgelegd stelsel, waaraan niet te ontkomen valt. De sanctie voor normovertreding is een straf, waarvan het belangrijk is dat men het aangebrachte leed echt voelt. Later ontwikkelt het kind een meer autonome moraal. Het normenstelsel wordt opgevat als het resultaat van menselijke afspraken en de sanctie voor overtreding ervan moet vooral gericht zijn op herstel van de verstoorde relaties. Vanzelfsprekend zijn na PIAGET nog veel varianten en nuancerings op de morele ontwikkeling uitgewerkt, maar deze basisstructuur is gebleven.

2.6. Vergeving, één van de belangrijkste vectoren in het herstelrecht, levert ook *psychologische winst* op (GEHM, 1991). Vergeving vermindert de ernst niet van het kwaad dat is geschied, noch de verwijtbaarheid van dat kwaad aan een bepaalde dader. Het betekent wel dat het slachtoffer bewust afstand doet van zijn 'recht' om de dader 'met gelijke munt te betalen'. Daardoor wordt hij psychologisch de sterkste, want de grootmoedigste. In bepaalde psychotherapeutische praktijken wordt het gebaar van vergeving bewust aangewend om opgekropte woedegevoelens over vroeger ondergaan onrecht te laten oplossen (FITZGIBBONS, 1986, geciteerd in GEHM, 1991).

Het herstelrechtelijk optreden heeft nog andere psychologische voordelen. WOOLPERT (1988, geciteerd in MACKAY, 1991) stelt dat restitutie psychologisch gunstig werkt op drie niveaus:

1. de toekomstgerichtheid ervan bevordert de persoonlijke zingeving;
2. het bevoordeelt het zelfwaardegevoel bij de slachtoffers en het verantwoordelijkheidsgevoel bij de daders;
3. het bevordert de betrokkenheid op de samenleving.

2.7. Er zijn dus tal van *principiële ethische, juridische, psychologische en maatschappelijke redenen om te pleiten voor een rechterlijke reactie op de normovertredingen, waarin de nadruk wordt gelegd op de herstellende functie*, meer dan op de straffende of zelfs de behandelende. Elk traditioneel strafrechtelijk vonnis is het resultaat van de onmacht van de samenleving om aan bepaalde leden voldoende motieven tot conformiteit aan te geven en om aan het slachtoffer en aan de delinquent een constructieve herstelmogelijkheid voor te stellen. In een maatschappij die beweert de individuele vrijheden te beschermen is elk vrijheidsbeperkend strafrechtelijk vonnis eerder een nederlaag dan een 'overwinning van het recht'.

De vraag is echter of en in welke mate deze principes in de praktijk toepasbaar zijn.

3. De toepasbaarheid van herstelrecht

De jongste tien tot twintig jaar is uitvoerig geëxperimenteerd met interventiemodellen in herstelrechtelijk perspectief. Daarover bestaan verscheidene recente overzichtswerken (zie o.m. HUDSON en GALAWAY, 1980; VERHELLEN, ELIAERTS en CAPPELAERE, 1987; DUENKEL en ZERMATTEN, 1990; GALAWAY en HUDSON, 1990). Een zeer actuele en doordringende bespreking van de huidige stand van zaken, vnl. met betrekking tot de mediatie, vond plaats op de 'Advanced Research Workshop' *Conflict, Crime and Reconciliation*, van 8 tot 12 april 1991 georganiseerd te Lucca (Italië) (zie OTTO en MESSMER, 1991). De Workshop was voorbehouden aan een veertigtal vooraanstaande onderzoekers uit veertien verschillende landen die zowel theoretische als praktijkverslagen brachten over België, Canada, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Japan, Korea, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Schotland, de Verenigde Staten.

3.1. Eén van de bijzondere aandachtspunten was *het rechtsstatuut* van de herstelrechtelijke modellen en van de betrokkenen.

3.1.1. Over het algemeen wordt de *dader / slachtoffer bemiddeling* vooral gezien als een vorm van diversie (FEEST, 1990). De mogelijkheid dat het slachtoffer voldoening kan bekomen zonder dat de hele strafrechtsprocedure wordt afgewikkeld vermindert de noodzaak tot appel op het strafsysteem: het slachtoffer kan daardoor minder geneigd zijn klacht neer te leggen; het Openbaar Ministerie kan een succesvolle bemiddeling als voorwaarde stellen voor een seponering (STAELENS, 1987; FEEST, 1990; PARMENTIER, 1990); de rechter kan compensatie o.m. gebruiken als een probatievoorwaarde.

De *gemeenschapsdienst* daarentegen wordt uitdrukkelijk als een sanctie gezien en moet dus worden voorbehouden als een uitspraak na de voltrekking van de gehele procedure (ORLANDO, 1991). De directe reparatie is hier losgelaten, waardoor ook de band tussen het delict en het gevolg dat eraan wordt gegeven losser is en deliquer om vast te stellen. Daarenboven is hier geen sprake meer van een overeengekomen schaderegeling als resultaat van een bemiddeling. In de gemeenschapsdienst gaat het uitdrukkelijk om een opgelegde vrijheidsbeperking ten gevolge van een delict. De verwijtbaarheid van het delict en de maat van de vrijheidsbeperking moeten dus worden vastgelegd, wat in ons rechtstelsel (gelukkig maar) enkel kan op het niveau van de rechtbank.

3.1.2. Op het vlak van bemiddeling moet een overheidscontrole erover waken dat *de rechten van de betrokkenen* worden gewaarborgd. De rechten van het slachtoffer om eventueel niet deel te nemen aan een bemiddelingsinitiatief moeten worden gerespecteerd (WRIGHT, 1991), maar daar komen we straks nog op terug.

De vermindering van de formalisering van de procedure kan tot gevolg hebben dat ook minder aandacht gaat naar de wettelijke rechten van de dader, zoals het vermoeden van onschuld, het recht op verdediging, het recht op een proportione-

le sanctie (FEEST, 1990). Het is niet uitgesloten dat jonge delinquenten, bij gebrek aan kennis of aan verdediging, onder druk worden gezet om uiteindelijk een mediatieresultaat te aanvaarden dat voor hen zwaardere gevolgen heeft dan de gewone rechtsprocedure (ORLANDO, 1991). Ook ongelijke macht en/of sociaal prestige tussen het slachtoffer en de maatschappelijk kwetsbare jonge dader kunnen tot dergelijke resultaten leiden (MARSHALL, 1991).

3.1.3. De belangrijkste bedreiging voor het wettelijk statuut van de herstelrechtelijke benadering is echter de *enorme verwarring rond het begrip 'alternatieve sancties'*. De lading die deze vlag dekt is bijzonder heterogeen en gaat over opvallende en originele rehabilitatieprogramma's zoals Oikoten of O.B.S.-initiatieven, leerpsychologisch georiënteerde educatieve of therapeutische programma's, maar ook over pure vereffening en gemeenschapsdiensten (VERHELLEN, ELIAERTS en CAPPELAERE, 1987). Zij zijn bijzonder verschillend qua opzet, basisfilosofie, rechtsstatuut en reikwijdte. De verwarring heeft ertoe geleid dat men deze zgn. alternatieve sancties als een bonte verzameling gewoon toevoegt aan het reeds bestaande sanctie- en maatregelenpakket, wat het echte vernieuwende appel ervan doet verloren gaan.

De verwarring heeft o.m. geleid tot een *inpassing van de mediatie en de gemeenschapsdienst in de beschermingsbenadering*. In plaats van 'alternatieve sancties' zijn het 'alternatieve behandelingen' geworden. Het doel van de tussenkomst is dan weer niet meer de reparatie van de schade, maar wel de pedagogische beïnvloeding van de delinquent (THYS, 1987; BASSO, 1989; SCIEUR, 1990; DONGIER en VAN DOOSSELAERE, 1991). De aard en de mate van de sanctie is niet meer afhankelijk van het delict, wel de persoon van de dader. Het slachtoffer en de schade worden niet meer gerespecteerd als elementen op zich, wel als 'demonstratieve elementen' in de behandeling van de dader. Het pedagogische belang van de inhoud van een bemiddeling of een gemeenschapsdienst is reëel, maar het moet in de eerste plaats een sanctie blijven, verbonden aan een delict. Zoniet blijven de nadelen van de puur rehabilitatieve benadering van de delinquent bestaan: de rechtswaARBorgen voor de dader zijn minimaal, de positie van het slachtoffer is ondergeschikt en de risico's op net widening zijn groot (VASS, 1981; AUSTIN en KRISBERG, 1982; HOUCHON, 1984; VAN DE KERCHOVE, 1986; ORLANDO, 1991). Deze 'behandelingsvormen' worden zeer dikwijls overgelaten aan privé-organisaties. De risico's daarvan worden verder besproken.

Aan de andere kant wordt de verplichting tot herstel ook dikwijls *misbruikt in een punitief discours*. Vergoeding van het slachtoffer of zelfs gemeenschapsdienst worden dan bijkomend opgelegd, bovenop een strafsanctie (HOUCHON, 1984; DUENKEL, 1990; WRIGHT, 1991) of ze worden opgelegd aan jonge daders die geen enkele sanctie zouden hebben opgelopen als deze herstellende ingrepen niet hadden bestaan. In beide gevallen is dus sprake van net widening en veeleer van 'additieve sancties' dan van 'alternatieve sancties'.

Om de beide vormen van recuperatie van het herstelrechtelijke gedachtengoed in de traditionele interventiemodellen te voorkomen, moeten de basisprincipes zeer duidelijk worden uitgewerkt. Het onderscheid op grond van rechtstheoretische en sociaal-ethische beginselen moet zover mogelijk worden geëxpliciteerd en conse-

quent doorgetrokken in de praktische toepassingen. Zeker in het begin moeten de basisprincipes op een 'puristische' wijze op hun correctheid worden bewaakt.

3.2. Stilaan raakt ook meer bekend over de *beleving van de betrokkenen* in het herstelrechtelijk model, d.w.z. de slachtoffers, de daders, 'het publiek'.

3.2.1. M.b.t. *de slachtoffers* is de ervaring met de mediatie vanzelfsprekend essentieel. Niet alle slachtoffers zijn bereid aan een mediatieprogramma deel te nemen. De in Lucca meegedeelde deelnamecijfers varieerden van 50 tot 70%. Naast een aantal persoonlijke kenmerken, spelen ook meer systematische factoren een zeer belangrijke rol, zoals de aard en de omstandigheden van het delict en de wijze waarop de mediatie is aangeboden. Maar ook slachtoffers van zwaar fysiek geweld (zelfs verkrachting) zijn soms tot bemiddeling bereid (MARSHALL, 1991; WEITEKAMP, 1991; UMBREIT, 1989).

Variërend naargelang de praktijk, wordt het afgesproken herstel of de compensatie ook daadwerkelijk uitgevoerd in 64 tot 100% van de gevallen (MARSHALL, 1991; HALEY, 1991).

Over de beleving van het mediatieproces door de slachtoffers werd in de USA een uitvoerig onderzoek gedaan door UMBREIT (1989 en vooral 1991). Zijn steekproeven bevatten in grote mate slachtoffers van jeugddelicten, hoofdzakelijk inbraken en een beperkte hoeveelheid straatovervallen. In het grootste overzicht van 1991 vinden we 950 slachtoffers, waarvan 40% geen mediatie-aanbod kreeg, 20% een mediatie-aanbod weigerde en 40% (of 380 personen) op het aanbod inging. De algemene graad van tevredenheid bij de medewerkende slachtoffers was zeer groot en schommelde tussen de 80 en 94%. De aangehaalde redenen ervoor waren de mogelijkheid om actief deel te nemen aan de afwikkeling van 'hun' zaak, de correctheid van de procedure, de ervaren billijkheid van de uiteindelijke afspraken en de emotionele voldoening. De ervaring van billijkheid bij de deelnemers aan de mediatie lag op 80%, terwijl dit slechts op 38% lag bij degenen die de gewone rechtsgang hadden gevolgd.

Wellicht is de dikwijls erg emotionele en punitieve reactie van slachtoffers onmiddellijk na het delict vooral ingegeven door de onbekendheid met andere mogelijkheden. Telkens blijkt nadien dat slachtoffers vooral bekommerd zijn voor de respectvolle erkenning van hun slachtofferschap, het herstel van de schade (zowel emotioneel als materieel) en de zekerheid dat de dader niet meer zal herbeginnen (t.a.v. henzelf en t.a.v. anderen) (COATES en GEHM, 1985; STEINERT, 1988; DUENKEL, 1990; VOSS, 1990; HALEY, 1991).

3.2.2. De literatuur geeft een aantal redenen op waarom men zou kunnen verwachten dat de *effecten op de daders* gunstiger zouden moeten zijn. Het feit dat de dader meer rechtstreeks geconfronteerd wordt met de gevolgen van zijn daad, dat van hem een actieve inspanning geëist wordt om de schade te herstellen of te compenseren, laat verwachten dat hij daardoor ook meer de zin van de norm zal beseffen, dat hij een appel tot verantwoord medeburgerschap ervaart en dat hij deels kan ontkomen aan de negatieve neveneffecten van de strafrechtspraak. Ook in vergelijking tot het beschermingsmodel zijn de pedagogisch belangrijke normduidelijkheid en responsabilisering essentiële winstpunten (WALGRAVE, 1985; PELIKAN, 1988; VAN DER LAAN, 1991).

Of dat in de praktijk ook zo is, wordt door empirisch onderzoek slechts moeizaam aangegeven. *Onderzoek naar de effecten op daders is bijzonder moeilijk* (CORNEJO, 1981; MAIR, 1990; WEITEKAMP, 1991; UMBREIT, 1991; WALGRAVE, 1991). Niet alleen is de aard van de daders, en dus ook van de mogelijke effecten, zeer verschillend. Daarenboven is het moeilijk om de doelstellingen van een straf- of herstelrechtelijke ingreep precies te bepalen. De voorkoming van recidive lijkt de eenvoudigste maat te zijn, maar de betrouwbare vaststelling ervan is zeer moeilijk en volstaat meestal niet om de effecten te registreren (CORNEJO, 1981; LANDREVILLE, 1982).

Maar de methodische problemen bij evaluatie-onderzoek betreffen ook de samenstelling van vergelijkbare controlegroepen, het mee incalculeren van mogelijke invloeden van storende variabelen, het weerstaan aan belangengerichte manipulatie en druk vanwege beleidsverantwoordelijken en praktijkwerkers bij de registratie en de interpretatie van de resultaten (MAIR, 1990).

Diepgaand onderzoek over de effecten van herstelrechtelijke sancties op daders is voorlopig nog niet gebeurd. *Twee gegevens* komen toch duidelijk naar voor en zijn gelijklopend t.a.v. de mediatie en de gemeenschapsdienst:

1. de daders die een mediatie hebben meegemaakt en de afspraken daarin hebben uitgevoerd, houden over het algemeen veel méér een gevoel van redelijkheid en billijkheid over, dan degenen die een traditionele straf hebben ondergaan (UMBREIT, 1991). Analoge gegevens worden gemeld met betrekking tot de gemeenschapsdienst (JUNGER-TAS, 1981);

2. sommige auteurs melden een duidelijke daling van de recidive van de deelnemers aan mediatieprogramma's (SCHNEIDER, 1986; ROWLEY, 1990; HALEY, 1991; MARSHALL, 1991), wat door andere wordt gerelativeerd (UMBREIT, 1991). Ook de gemeenschapsdienst leidt niet zonder meer tot een verlaging van het recidivecijfer (JUNGER-TAS, 1981; SCHNEIDER, 1982; VAN DER LAAN, 1991). Wellicht is de wijze van selectie, van aanbod en van begeleiding erg belangrijk. Duidelijk is echter dat de herstelrechtelijke sancties soms minder recidive opleveren, soms evenveel, maar nooit méér recidive.

3.2.3. De vervanging van de punitieve gerechtelijke reactie door een niet-punitief herstellend antwoord, dat dan nog dikwijls buiten het gerechtelijk circuit (wel steeds onder controle ervan) wordt uitgevoerd, roept vragen op naar *de mening van 'het publiek'*. Men beroept zich immers zeer dikwijls op 'het publiek' om de repressieve benadering van de delinquentie te rechtvaardigen. Systematisch onderzoek bevestigt deze evidentie helemaal niet.

De zogenaamde punitiviteit van 'het publiek' berust op twee misverstanden:

1. de normale ontwikkeling van het morele denken leidt niet tot de opvatting dat elke normovertreding met een 'verdiende straf' moet beantwoord worden (zie b.v. de onderzoekingen van KOHLBERG, 1969). Doorheen de socialisering wordt aan het kind echter wel geleerd dat tegenover delinquentie alleen het repressieve antwoord mogelijk is (VETTENBURG en WALGRAVE, 1981);

2. heel wat onderzoek over de reactie van het publiek tegenover delinquentie bevraagt alleen de mate van repressiviteit, maar biedt daarbij geen alternatieve mogelijkheden. Het spreekt vanzelf dat dan ook alleen 'repressieve antwoorden' gegeven worden (BONERANDI e.a., 1983).

Telkens wanneer de restitutiemogelijkheid op een realistische wijze wordt voorgesteld, geeft een meerderheid van de bevroegde populatie de voorkeur aan deze invalshoek op de repressieve en zelfs de behandelende benadering. De ernst en de aard van het delict speelden daarbij een minder belangrijke rol dan gedacht (GALAWAY, 1984; DOBLE, 1987; WRIGHT, 1989; DUENKEL, 1990).

Opvallend is wel dat, voor zover het is onderzocht, alleen de professionelen van de strafrechtsbedeling (politie, magistraten) in meerderheid een weerstand tegen het herstelrechtelijke alternatief lijken te vertonen (MARSHALL, 1991). De meesten zouden het hoogstens zien als een mogelijkheid om hun eigen werkcomfort te vergroten (minder case-load, uitbreiding van het sanctiepakket), maar niet als een echt alternatieve afdoeningsmogelijkheid. Zij beroepen zich daarvoor op de praktische onuitvoerbaarheid, op de vrees voor meer recidive, op de punitieve eisen van het publiek en van de slachtoffers. De bestaande ervaringen en onderzoeksresultaten tonen echter aan dat deze argumenten in de realiteit niet opgaan.

3.3. De vraag blijft echter bestaan: *waar liggen de grenzen van de herstelrechtelijke benadering?* Is zij echt een volwaardig alternatief voor de strafrechtelijke interventie, of moet zij beperkt blijven tot een specifieke categorie van (lichtere) delicten en/of van (jongere) daders? In de praktijk wordt het herstelrechtelijke model het meest gebruikt voor lichtere (eigendoms)delicten en voor jonge delinquenten. Stilaan deint de doelgroep echter uit naar zwaardere en volwassen delinquenten (UMBREIT, 1989; DUENKEL, 1990; WEITEKAMP, 1991).

Men kan aannemen dat de maatschappelijke reactie tegenover *ernstige delicten niet kan beperkt blijven tot een eenvoudige mediatie* tussen dader en slachtoffer. De ernst van een delict houdt immers ook de ernst van de verstoring van de maatschappelijke orde in, zodat het herstel verder moet gaan dan een simpele compensatie van het slachtoffer.

Het is echter moeilijk om goede redenen te vinden om daders van ernstige delicten uit te sluiten van *gemeenschapsdienst* (WALGRAVE, 1990):

1. de gedachte dat zware delinquenten een echt punitieve sanctie moeten ondergaan, gaat terug op de puur retributieve opvatting van het maatschappelijk antwoord op delinquentie. Wij geloven niet dat wraak, zij het gekanaliseerd binnen een wettelijk kader, een goede basis is voor een beschaafd maatschappijbeheer. Er moeten minstens nog andere argumenten bij zijn;

2. de idee dat 'het publiek' niet zou aanvaarden dat zware delinquenten een gemeenschapsdienst zouden opgelegd krijgen, berust op een stereotype. Zoals wij daarnet al hebben aangetoond, blijkt de punitieve attitude niet zo algemeen te zijn als sommige commentaren laten veronderstellen;

3. het vermoeden dat daders van ernstige delicten minder beïnvloedbaar zouden zijn door gemeenschapsdienst steunt op een naïeve etiologische opvatting, alsof de juridische ernst van een delict zou samenvallen met de ernst en de beïnvloedbaarheid van een psycho-sociale verstoring. Empirisch onderzoek spreekt dat tegen. Ook daders van ernstige delicten zijn in staat herstelrechtelijke sancties tot een goed einde te brengen en er de rehabiliterende voordelen uit te halen, zonder dat daar verhoogde recidiverisico's mee gepaard gaan (DE MARTELAERE en PEETERS, 1985; DUENKEL, 1990; UMBREIT, 1989; WEITEKAMP, 1991).

Uiteindelijk liggen *de grenzen* van de herstelrechtelijke benadering op *een dubbele lijn*:

1. de lijn van de *bereidheid tot medewerking* is in principe gemakkelijk te bepalen. Het volstaat vast te stellen dat hetzij de dader, hetzij het slachtoffer, hetzij beide, niet bereid zijn tot medewerking aan een mediatieprogramma om ervan te moeten afzien. Maar de wijze waarop dit aanbod is gedaan geeft aanleiding tot een zeer verschillende mate van bereidheid (UMBREIT, 1988; MARSHALL, 1991; DAVIS, 1991) en het vraagt dikwijls enige tijd vooraleer de bereidheid inderdaad tot stand komt. Een aantal slachtoffers wijzen echter hoe dan ook de medewerking aan een reparatieprocedure af. Dat moet ten volle worden gerespecteerd, maar het mag geen criterium zijn om de dader dan maar te onderwerpen aan een traditionele straf. In een dergelijk geval kan de dader nog steeds verplicht worden een gemeenschapsdienst te verrichten, waarvan de opbrengst al dan niet ten goede komt aan een fonds voor slachtoffers.

Moeilijker wordt het wanneer de dader zelf niet bereid is mee te werken aan een rechtstreekse mediatie met het slachtoffer en/of wanneer hij ook een gemeenschapsdienst niet ziet zitten. Een weigering is hier relatief. Ook in het traditionele strafpakket gaat het om opgelegde vrijheidsbeperkingen en voorwaarden, waarin slechts minimaal wordt rekening gehouden met de voorkeur van de beschuldigde. De verplichting tot gemeenschapsdienst en zelfs tot mediatie kan b.v. ingevoerd worden naar analogie met de bestaande probatievoorwaarden, zoals het reeds elders het geval is (JUNGER en VAN HECKE, 1989; GALAWAY, 1991). Indien een ambulante gemeenschapsdienst niet haalbaar is, dan kan ook binnen een residentieel kader (al dan niet gepaard met opsluiting) een dienst aan de gemeenschap of aan een slachtofferfonds worden opgelegd. Met dat laatste komen we dicht bij de tweede eventuele grens van de herstelrechtelijke benadering;

2. in principe kunnen *veiligheidsoverwegingen* van aard zijn dat een mediatie of gemeenschapsdienst in (zij het gecontroleerde) vrijheid te veel risico's voor ernstige recidive zouden inhouden. Deze grens van de herstelsancties is echter moeilijker te bepalen. Twee bedenkingen:

- de veiligheid van de gevangenisstraf is niet absoluut. De grote verscheidenheid in de modaliteiten en regimes van de uitvoering ervan, maakt dat ook daarin zeer dikwijls periodes van onbewaakt contact met de vrije maatschappij ingelast zijn. Het feit dat daarin relatief weinig 'ongelukken' gebeuren toont aan dat de veiligheidsoverwegingen niet moeten overtrokken worden. Heel wat van de huidige gedetineerden zouden zonder risico's een ambulante herstelsanctie kunnen vervullen;

- de opsluiting betekent niet noodzakelijk het einde van de herstellende bedoeling ervan. Diverse auteurs hebben modellen voorgesteld, waarin b.v. de duur van de opsluiting afhankelijk wordt gemaakt van de mate waarin men door de opbrengst van de gevangenisarbeid bijdraagt tot een slachtofferfonds of zelfs tot de vergoeding van het slachtoffer (SPENCER, 1975; SMITH, 1965 en 1975, geciteerd in WEITEKAMP, 1991).

Duidelijk is echter dat de grenzen van de herstelrechtelijke benadering nog niet bekend zijn. De ervaringen ermee zijn nog veel te beperkt. Naarmate deze toemen, breiden de toepassingsmogelijkheden uit en vermindert de noodzaak tot beroep op de traditionele strafsystemen.

3.4. In de loop van de jaren zijn een aantal *praktische problemen* duidelijk geworden. De uitvoering van een bemiddeling en het toezicht op een gemeenschapsdienst vragen een *eigen methodiek*. In de praktijk gaan dikwijls kansen verloren omdat ze toevertrouwd zijn aan onbegeleide vrijwilligers of aan professionals die hun deskundigheid beperken tot de klassieke klinische of caseworktechnieken. De herstelsancties vragen een eigen inzicht, een eigen fasering, eigen technieken, die een eigen methodisch geheel uitmaken (UMBREIT, 1988; MESSMER, 1990; PELIKAN, 1991; DONGIER en VAN DOOSSELAERE, 1991).

Een mediatie-proces vraagt *tijd en inzet van mankracht*. In die zin valt de vergelijking met de klassieke strafprocedures en de klassieke strafuitvoering niet steeds zeer veel voordeliger uit. De tijd tussen de inzet van de mediatie en de uiteindelijke afwerking ervan kan maanden vragen en is niet noodzakelijk veel korter dan een gewone strafprocedure. De inzet van mankracht maakt ook dat deze modellen niet zoveel goedkoper zijn dan de klassieke (UMBREIT, 1991).

Een belangrijk discussiepunt blijft de *toewijzing* van de uitvoering van de herstelrechtelijke programma's. De inschakeling van *privé-organismen* lijkt noodzakelijk, omdat deze over het algemeen meer dynamisme en creativiteit vertonen, wat in deze nieuwe ontwikkelingen noodzakelijk is. Anderzijds houdt dit ook een aantal risico's in. Wanneer privé-organisaties zich bezighouden met de uitvoering van sancties, dan kan dit aanleiding geven tot een nieuwe professionalisering, inbegrepen de tendensen tot particularisme en belangenverdediging (CURRAN, 1988; VASS and MENZIES, 1989; PRATT, 1989). Zij zouden zich kunnen beperken tot de minder moeilijke gevallen, waarmee ze gemakkelijke successen kunnen behalen en dus de nodige toewijzingen kunnen verwerven (wat ORLANDO, 1991, 'creaming' noemde: het afromen van de gemakkelijkste gevallen en het overlaten van de moeilijke aan de staatsorganisaties). De privatisering houdt dus ongetwijfeld net widening risico's in die nauwkeurig moeten worden gevolgd. Op de workshop in Lucca aanvaardde een meerderheid dat de mediatie in grote mate door privé-diensten zou worden verzekerd, zij het onder toezicht van het gerecht. Bij de uitvoering van de gemeenschapsdienst echter, werd de vergelijking gemaakt met de uitvoering van een strafsanctie en daarin werd de nauwkeuriger controle door de overheid noodzakelijk geacht.

4. Herstelrechtelijk jeugdrecht in België?

4.1. De literatuur en de ervaringen tonen dat de herstelrechtelijke benadering van de delinquentie *heel wat beloften inhoudt en kan uitgebouwd worden tot een alternatief* voor zowel het puur behandelende als het bestraffende maatschappelijk antwoord. Het laat ons toe te ontsnappen aan de verlamme spanning tussen deze laatste twee. De ethische principes die het restauratieve recht inspireren zijn sociaal constructiever dan deze die het punitieve model ondersteunen. Globaal genomen lijken de sociaal-psychologische effecten gunstiger te zijn dan na het behandelende en het repressieve optreden. Verdere ervaringen zijn nog nodig om daarover meer zekerheid te hebben. De grenzen van de herstelrechtelijke benadering moeten verder worden afgetast. Daarbij zijn creativiteit en wetenschappelijke opvolging absoluut noodzakelijk.

Daarbij zal erover moeten gewaakt worden dat de kansen van het restauratieve recht niet verloren gaan door absorptie in één van de twee vroegere modellen, d.w.z. door restauratieve sancties als pedagogische beïnvloeding van de dader of als oplegging van een bijkomend leed. Het feit dat voorlopig moet geëxperimenteerd worden in een kader dat alleszins rehabilitatief of retributief van aard is, verhoogt vanzelfsprekend deze absorptierisico's.

4.2. Het ziet ernaar uit dat *België in een bevoorrechte situatie verkeert*. De Wet van 1965 voorzag t.a.v. jongeren met 'als misdrijf omschreven feiten' uitsluitend een stelsel van beschermende 'rehabilitatieve' maatregelen. De staatshervorming heeft deze welzijnsbenadering echter als 'persoonsgebonden materie' naar de Gemeenschappen toegeschoven. De gerechtelijke jeugdbescherming t.a.v. jonge delinquenten is dus a.h.w. ontmanteld.

De ervaringen met de Wet van '65 hebben echter geleerd dat de 'zachte' welzijnsbenadering niet voor alle jonge delinquenten opgaat. De wetgever van 1988 heeft ook gewenst dat Justitie duidelijk normenstellende sancties zou uitwerken. Blijft dan de vraag volgens welk model. Niemand wil nog terugkeren naar het klassieke strafrecht. De wetgevers van '12 en van '65 zagen in dat daarvan voor jongeren weinig heil te verwachten is en er is geen reden om aan te nemen dat het ondertussen zoveel beter geworden zou zijn.

De denkpiste van de herstelrechtelijke benadering moet hier uitgeprobeerd worden. De bevoorrechte Belgische positie bestaat hierin dat de welzijnsbenadering bij de Gemeenschappen zit en dat de gerechtelijke bestraffing voor jongeren niet bestaat: binnen Justitie is er dus geen bestaand systeem meer voorhanden, waarmee het restauratieve model compromissen moet sluiten of waardoor het zou kunnen geabsorbeerd worden. Er is dus een historische kans om een totaal nieuw systeem op te zetten. Door resoluut te kiezen voor het herstelrechtelijk model zou België in de wereld een speerpunt zijn in de toepassing van een oriëntatie die steeds meer vertrouwen wint. België zou zijn traditie voortzetten en, net als in 1912 met de beschermingsidee, het meest consequente en vooruitstrevende rechtssysteem opzetten in de behandeling van jonge delinquenten.

4.3. *De volgende principes* zouden het denken in deze richting kunnen stimuleren. Het spreekt vanzelf dat hier alleen de grote lijnen worden aangegeven, waarin nog zeer veel plaats is voor discussie, voor nuancering, voor concretisering en voor overleg met de Gemeenschappen. Daar waar de contactpunten met de Gemeenschappen ter sprake komen, wordt enkel de terminologie van de Vlaamse Gemeenschap aangegeven:

1. de maatschappelijke reactie tegenover een delict moet rekening houden met drie belangensferen:

- het *slachtoffer* heeft het recht op een respectvolle erkenning van zijn slachtofferschap en op een redelijke compensatie voor het geleden nadeel of ongemak;
- de *maatschappij* heeft behoefte aan duidelijke en gerespecteerde normen, waarvan de overtreding gevolgd wordt door een conformerende reactie;
- de *dader* heeft het recht op een correct proces en op een sanctie die strikt beperkt blijft tot wat noodzakelijk is om de belangensferen van het slachtoffer en de maatschappij te vrijwaren;

2. wanneer een jongere met een delict *bij het parket* wordt aangemeld, dan kunnen drie wegen worden gekozen:

- het parket kan de zaak zonder meer *seponeren*;
- het parket kan het delict interpreteren als een indicatie van een '*problematische opvoedingssituatie*'. In dat geval wordt het dossier *ofwel* via de geëigende kanalen doorverwezen naar de Bijzondere Jeugdbijstand van de Gemeenschappen *ofwel*, indien de zaak dringend is of reeds door de Bemiddelingscommissie aangebracht (voor wat betreft de Vlaamse Gemeenschap), voor de Jeugdrechtbank gebracht, met het oog op dwingende maatregelen, te kiezen uit het aanbod van de Gemeenschappen. In dat laatste geval moeten zoveel mogelijk procedurale waarborgen worden ingebouwd;

- het parket kan ten slotte ook het delict interpreteren als een *conflict met de openbare orde*. In dat geval kan het parket *ofwel* een poging (laten) doen tot dader/slachtofferbemiddeling, waarna het dossier gesloten wordt, *ofwel* doorverwijzen naar de Jeugdrechtbank, met het oog op herstelrechtelijke sancties, al dan niet gecombineerd met hernieuwde pogingen tot dader/slachtofferbemiddeling. Doorverwijzing naar de Jeugdrechtbank is enkel mogelijk voor delicten van een bepaalde ernst en/of indien de bemiddelingspogingen niet zijn gelukt. Het basis-model van de herstelrechtelijke sancties is de gemeenschapsdienst maar, indien de onwil van de dader of de veiligheid daartoe nopen, kunnen ook restauratieve opdrachten in een residentieel kader worden opgelegd. Pedagogische motieven zijn belangrijk, maar ze blijven ondergeschikt aan de essentiële rechtsprincipes, zoals de legaliteit, de proportionaliteit, het correcte proces;

3. de toepassing van dit systeem is beperkt tot de leeftijd van 25 jaar. Voor wie ouder is dan 18, en dus niet meer in aanmerking komt voor de verwijzing naar de Bijzondere Jeugdbijstand, wordt dit vervangen door de vrijwillige aanvaarding van hulp en/of behandeling;

4. onderzocht moet worden in welke mate en op welke termijn ook volwassenen met een vergelijkbaar herstelrechtelijk model kunnen worden benaderd.

Bibliografie

- AUSTIN, J. and KRISBERG, B., 'The Unmet Promise of Alternatives to Incarceration', *Crime and Delinquency*, 1982, 28, 374-409.
- BALLEST, D., *De minderjarige en het strafrecht: een poging tot verheldering van zijn strafrechtelijke positie*, in ELIAERTS, C. e.a. (eds.), *o.c.*, 1990, 149-203.
- BARNETT, R., 'Restitution: A New Paradigm of Criminal Justice', in BARNETT, R. en HAGEL, J. (eds.), *Assessing the Criminal*, Cambridge, Ballinger, 1977, 349-384.
- BIANCHI, H., *Basismodellen in de Kriminologie*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1980.
- BONERANDI, J.P. e.a., *Délits de jeunes et jugement social*, Paris, Maison des sciences de l'homme, 1983.
- BOX, S. and HALE, L., 'Economic Crisis and the Rising Prisoners Population in England and Wales', *Crime and Social Justice*, 1982, 17, 20-35.
- BUSSMANN, K., 'Morality, Symbolism and Criminal Law. Mediation and the Concept of Reflexive Law', in OTTO, H. en MESSMER, H., (eds.) *o.c.*, 1991.
- CHRISTIE, N., 'Conflicts as Property', *Brit. J. Criminol.*, 1978, 17, 1-15.

- COATES, R. and GEHM, J., *Victim Meets Offenders: An Evaluation of Victim-offender Reconciliation Programs*, Valparaiso, P.A.C.T., 1985.
- Conseil de l'Europe, *Nouvelles stratégies sociales et système de justice pénale*, Straatsburg, Conseil de l'Europe, 19e Conférence de Recherches criminologiques, novembre 1990, publication en préparation.
- CORNEJO, J., *Le problème de l'efficacité et de l'évaluation des interventions de prévention de la délinquance*, Louvain-La-Neuve, U.C.L., Ecole de criminologie, 1981.
- CURRAN, D., 'Deconstructing, Privatization and the Promise of Juvenile Diversion: Compromising Community-based Corrections', *Crime and Delinquency*, 1988, 4, 363-378.
- DAVIS, G., 'Reparation in the U.K.: Dominant Themes and Neglected Themes', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- DE BOCK, G., *Overheen Jeugd en Recht. Een bijdrage tot het uitvinden van een nieuw jeugdrecht*, Antwerpen/Arnhem, Kluwer/Gouda Quint, 1982.
- DE MARTELAERE, G. en PEETERS, J., 'Een experiment van alternatieve sancties aan de jeugdrechtbank te Mechelen', *Panopticon*, 1985, 1, 34-44.
- DEL VECCHIO, G., 'The Problem of Penal Justice', in HUDSON, J. and GALAWAY, B. (eds.), *Considering the Victim*, Springfield, Thomas, 1975, 85-101.
- DOBLE, J., *Crime and Punishment: The Public's View*, New York, E. Mc Connelle Clark Found, 1987.
- DONGIER, S. en VAN DOOSSELAERE, D., 'Approaching Mediation in Juvenile Court: Rational and Methodological Aspects', in OTTO, H. en MESSMER, H., *o.c.*, 1991.
- DUENKEL, F. en ZERMATTEN, J. (eds.), *Nouvelles tendances dans le droit pénal des mineurs. Médiation, travail au profit de la communauté et traitement intermédiaire*, *Kriminologische Forschungsberichte aus dem Max-Planck-Institut*, Band 42, Freiburg, 1990.
- DUENKEL, F., 'Médiation délinquant-victime et réparation des dommages. Nouvelle évolution du droit pénal et de la pratique judiciaire dans une comparaison internationale', in DUENKEL, F. et ZERMATTEN, J. (eds.), *o.c.*, 1990, 2-81.
- DUPONT, L., 'Jeugdbescherming met mate', in S.C.J.M. (ed.), *De sociale functie van de jeugdrechtbank*, Brussel, S.C.J.M., 1979, 5-13.
- ELIAERTS, C., *Inleiding tot het jeugdbeschermingsrecht*, Gent, E. Story-Scientia, 1984.
- ELIAERTS, C. e.a. (eds.), *Van Jeugdbeschermingsrecht naar Jeugdrecht? Tekstbundel van het internationaal congres aan de R.U.Gent*, Arnhem, Gouda Quint, 1990.
- *Erziehung und Straffjustiz*, bijzonder nummer van *Neue Kriminalpolitik*, 1989, 4.
- EVARTS, W., 'Compensation through Mediation: A Conceptual Framework', in GALAWAY, B. and HUDSON, J., *o.c.*, 1990.
- FEEST, J., 'Courses of Action Designed to Avoid Entry in the Criminal Justice Process or to Interrupt the Process', in Conseil de l'Europe, *o.c.*, 1990.
- FERRI, E., *La sociologie criminelle*, Paris, Alcan, 1905, 2e éd.
- FITZGIBBONS, R., 'The Cognitive and Emotive Use of Forgiveness in the Treatment of Anger', *Psychotherapy*, 1986, 4, 629-633.
- GALAWAY, B., 'A Survey of Public Acceptance of Restitution as an Alternative to Imprisonment for Property Offenders', *Aus. and New Z.J. of Criminol.*, 1984, 2, 108-117.
- GALAWAY, B. and HUDSON, J. (eds.), *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*, Monrey, Criminal Justice Press, 1990.
- GALAWAY, B., 'The New Zealand Experience Implementing Reparation as a Restorative Sentence', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.

- GEHM, J., 'The Function of Forgiveness in the Criminal Justice System', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- HALEY, J., 'Victim-offender Mediation: Japanese and American Comparisons', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- HARLAND, A., 'One Hundred Years of Restitution: An International Review and Prospects for Research', *Victimology*, 1983, 1/2, 120-203.
- HOUCHON, G., 'A la recherche du temps perdu', *Panopticon*, 1984, 2, 199-206.
- HUDSON, J. en GALAWAY, B., *Victims, Offenders and Alternative Sanctions*, Lexington, Heath & Co., 1980.
- JUNGER, M. en VAN HECKE, T., 'Schadevergoeding als straf', *Panopticon*, 1989, 4, 350-368.
- JUNGER-TAS, J., 'Community service en dienstverlening: een kritische beschouwing', *Delikt en delinquent*, 1981, 1, 5-23.
- KOHLBERG, L., 'Stage and Sequence: The Cognitive-developmental Approach to Socialization', in GOSLIN, D. (ed.), *Handbook of Socialization. Theory and Research*, Chicago, Rand McNally, 1969, 347-480.
- LANDREVILLE, P., 'La récidive dans l'évaluation des mesures pénales', *Deviance et Société*, 1982, 4, 375-388.
- *Le Droit Pénal des Mineurs en Europe*, colloque organisé par la Faculté de Droit de l'université d'Aix-Marseille, 25-26 janvier 1991, publication des Actes en préparation.
- MACKAY, R., 'Restitution and Ethics: A Sketch for an Aristotelian Theory of Restitution', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- MAIR, G., 'Evaluating the Effects of Diversion Strategies on the Attitudes and Practices of Agents of the Criminal Justice Systems', in Conseil de l'Europe, *o.c.*, 1990.
- MARSHALL, T., 'Restorative Justice on Trial in Britain', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- MESSMER, H., 'Tackling the Conflict', in GALAWAY, B. and HUDSON, J. (eds.), *The State as a Parent*, New York, Kluwer, 1990.
- MEYVIS, W., 'Slachtoffers van misdrijven: noden, voorzieningen, beleid. Een visie vanuit het forensisch welzijnswerk', *Panopticon*, 1989, 2, 120-140.
- ORLANDO, F., 'Mediation involving Children in the United States. Legal and Ethical Conflicts', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *Conflict, Crime and Reconciliation. The Organization of Welfare Intervention in the Field of Restorative Justice*, Nato Advanced Research Workshop, Il Ciocco (Italy), april 1991, publication in preparation.
- PARMENTIER, S., 'A.D.R., een nieuwe rage in de Verenigde Staten', in PARMENTIER, S. en HUBEAU, M. (eds.), *De rechter buiten spel?*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1990, 1-37.
- PEETERS, J. en VERHELLEN, E., 'De strafrechtshervorming: naar een (nieuw) jeugdsanctierecht?', in *Panopticon*, 1987, 5/6, bijzonder nummer, 467-483.
- PELIKAN, C., 'The Austrian Juvenile Justice Act 1988. A New Practice and New Problems', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- PELIKAN, C., 'Über soziale Kontrolle, über Strafrecht und Konfliktregelung', *Kriminalsoziologische Bibliografie*, Spezialheft, 1988, 58/59, 21-27.
- PEYRE, V., 'Les incarcérations des mineurs et les autres modalités d'intervention. Evaluation en vingt ans', *Annales de Vaucluse*, 1981, 33-54.
- PIAGET, J., *Le jugement moral chez l'enfant*, Paris, P.U.F., 1957, 2e.

- PRATT, J., 'Corporation: The Third Model of Juvenile Justice', *Brit. J. Criminol.*, 1989, 3, 236-254.
- ROWLEY, M., 'Comparison of Recidivism Rates for Delinquents Processed in a Restitution Diversion Program to a Matched Sample Processed in Court', in GALAWAY and HUDSON (eds.), *o.c.*, 1990.
- SCHAFER, S., *Victimology. The victim and his criminal*, Reston, Prentice Hall, 1977.
- SCHNEIDER, P., *Restitution as an Alternative Disposition for Serious Juvenile Offenders*, Eugene (OR), Institute of Policy Analysis, 1982.
- SCHNEIDER, A., 'Restitution and Recidivism Rates of Juvenile Offenders: Results from Experimental Studies', *Criminology*, 1986, 3, 533-552.
- SCIEUR, Y., 'La prestation communautaire: une logique pour le magistrat de la jeunesse', in DUENKEL, F. en ZERMATTEN, J. (eds.), *o.c.*, 1990, 143-155.
- SMETS, J., 'Alternatieve sancties voor minderjarigen', *Panopticon*, 1985, 6, 526-537.
- SMETS, J., 'De nieuwe bevoegdheidsverdeling tussen de staat en de gemeenschappen inzake jeugdbescherming', *Panopticon*, 1988, 6, 633-637.
- SMETS, J., 'Jeugdbescherming tussen Staat en Gemeenschappen. Beschouwingen bij de nieuwe bevoegdheidsverdeling', *Panopticon*, 1989, 3, 252-273.
- STAELENS, M., 'Mediation: een alternatieve vorm van conflictbeslechting', *Panopticon*, 1987, 3, 321-334.
- STEINERT, H., 'Beyond Crime and Punishment', *Contemporary Crises*, 1986, 10, 21-38.
- STEINERT, H., 'Kriminalität als Konflikt', *Kriminalsoziologische Bibliografie*, Spezialheft, 1988, 58/59, 11-20.
- TALLACK, W., *Reparation to the Injured and the Rights of Victims of Crime Compensation*, London, Wertheimer & Co., 1900.
- THYS, P., 'Les prestations communautaires au tribunal de la jeunesse de Liège', in WALGRAVE, L. (ed.), *Changement de société et délinquance juvénile*, Actes des Sixièmes Journées d'études Internationales de Criminologie Juvénile, Leuven, Acco/O.G.J.C., 1987 (2 vol.), 141-155.
- TULKENS, F., 'Bilan et orientations de la loi du 8 avril 1965 relative à la protection de la jeunesse', in DE TROY, C., TULKENS, F. et VAN DE KERCHOVE, M. (eds.), *Délinquance des jeunes. Politiques et interventions*, Bruxelles, E. Story-Scientia, 1986, 3-18.
- TULKENS, F., 'Les impasses du discours de la responsabilité dans la répénalisation de la protection de la jeunesse', in Ecole de Criminologie (U.L.B.) (éd.), *La Criminologie au prétoire*, Gent, E. Story-Scientia, 1985, 13-29.
- UMBREIT, M., 'Crime Victims Seeking Fairness, not Revenge: Toward Restorative Justice', *Federal Probation*, 1989, 52-57.
- UMBREIT, M., 'Mediating Victim Offender Conflict: From Singlesite to Multi-site Analysis in the U.S.A.', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- UMBREIT, M., 'Mediation of Victim Offender Conflict', *J. of Dispute Resolution*, 1988, 85-105.
- UMBREIT, M., 'Violent Offenders and their Victims', in WRIGHT, M. and GALAWAY, B. (eds.), *Mediation and criminal justice*, London, Sage, 1989, 99-112.
- VAN DE KERCHOVE, M., 'Des mesures répressives aux mesures de sûreté et de protection. Réflexions sur le pouvoir mystificateur du langage', *R.D.P.*, 1976-77, 4, 245-279.
- VAN DE KERCHOVE, M., 'Signification juridique de la sanction en matière de délinquance juvénile', in DE TROY, C., TULKENS, F. en VAN DE KERCHOVE, M. (eds.), *Délinquance des jeunes. Politiques et interventions*, Bruxelles, E. Story-Scientia, 1986, 163-189.
- VAN DE KERCHOVE, M., 'Les mineurs à l'intersection de quatre modèles principaux d'intervention', in ELIAERTS, C. e.a. (eds.), *o.c.*, 1990, 205-229.

- VAN DER LAAN, P., *Experimenteren met alternatieve sancties voor jeugdigen*, Arnhem/Den Haag, Gouda Quint/W.O.D.C., 1991.
- VAN NESS, D., 'Restorative Justice', in GALAWAY, B. en HUDSON, J. (eds.), *o.c.*, 1990.
- VAN SLOUN, T., *De schuldvraag in het kinderstrafrecht*, Deventer/Arnhem, Kluwer/Gouda Quint, 1988.
- VASS, A., 'Community Service for Juveniles? A Critical Comment', *Probation J.*, 1981, 28, 44-49.
- VASS, A. en MENZIES, K., 'The Community Service Order as a Public and Private Enterprise', *Brit. J. Criminol.*, 1989, 3, 255-272.
- VERHELLEN, E. en SPIESSCHAERT, F. (eds.), *Ombudswork for Children. A Way of Improving the Position of Children in Society*, Leuven, Acco, Verslag van een internationaal congres, 1989.
- VERHELLEN, E., ELIAERTS, C. en CAPPELAERE, G., *Alternatieve sanctionering van jongeren*, R.U. Gent, Studie- en documentatiecentrum voor rechten van kinderen, Cahier 5, 1987.
- VETTENBURG, N. en WALGRAVE, L., 'Onderzoek naar de invloed van de school op de attitudevorming over delinquentie', in MOOR, L. e.a. (eds.), *Grenzen van de jeugd. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Amsterdam, Ars Aequi, 137-147.
- VOSS, M., 'Victim Expectations, Diversion and Informal Settlement: Results of a Victim Survey in Bielefeld', in GALAWAY, B. and HUDSON, J. (eds.), *o.c.*, 1990.
- WALGRAVE, L., 'Advies betreffende de hervorming van de gerechtelijke jeugdbescherming, ten behoeve van de heer Legros, Koninklijk Commissaris voor de hervorming van het strafrecht', *Panopticon*, 1985, 172-176.
- WALGRAVE, L., *De bescherming voorbij. Ontwerp voor een emanciperende jeugdcriminologie*, Antwerpen/Arnhem, Kluwer rechtswetenschappen/Gouda Quint, 1980.
- WALGRAVE, L., 'De restituerende gemeenschapsdienst: een uitweg uit de impasse?', in O.G.J.C. (ed.), *Alternatieve Sancties: een praktijk-kijk*, Verslag van een studiedag, K.U. Leuven, O.G.J.C., 1985b, 3-19.
- WALGRAVE, L., 'La repénalisation de la délinquance juvénile: une fuite en avant', *R.D.P.*, 1985a, 4, 603-623.
- WALGRAVE, L., 'Mediation and Restitution as Models of a Restorative Approach: Why Would it be Better? Expliciting the Objectives as Criteria for Research', in OTTO, H. en MESSMER, H. (eds.), *o.c.*, 1991.
- WALGRAVE, L., 'Recht tegenover jeugddelinquentie: beteugelen en herstellen, maar niet straffen?', *Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht*, 1981, 4, 106-118.
- WALGRAVE, L., 'Synthèse et conclusions', in Conseil de l'Europe, *o.c.*, 1990.
- WEITEKAMP, E., 'Can Restitution Serve as a Reasonable Alternative to Imprisonment? An Assessment of the Situation in the U.S.A.', in OTTO, H. en MESSMER (ed.), *o.c.*, 1991.
- WRIGHT, M., *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Approach to Crime*, M. Keynes, Open University Press, 1991a.
- WRIGHT, M., 'Victim/offender Mediation as a Step Towards a Restorative System of Justice', in OTTO, H. en MESSMER, H. (ed.), *o.c.*, 1991b.
- WRIGHT, M., 'What the public wants', in WRIGHT, M. and GALAWAY, B. (eds.), *Mediation in Criminal Justice: Victims, Offenders and Community*, London, Sage, 1989.